

סדר המשניות במסכת בבא קמא עד פרק מרובה

המשנה הראשונה עוסקת בהגדרת אבות נזיקין, על איזה אב נזיקין מתחייבים, והיא מונה את השור בור מבעה והבער.

המשנה השניה עוסקת בשאלה בין מי למי חל החיוב, והיכן חל החיוב, והיא מונה את החב בשמירתו והמכשיר את מקצת נזקו, ושיהיה נכסים שאין בהם מעילה ושהן בני ברית ומיוחדים, והגדרת מקום הנזק.

המשנה השלישית עוסקת בשאלה כיצד חל החיוב תשלומין (שום כסף שווה כסף), ובאיזה אופן עליו לשלם, - (בפני בית דין וע"פ עדים בני חורין בני ברית, והניזק והמזיק בתשלומין).²

המשנה הרביעית עוסקת בהגדרת תמות ומועדות, שקרן תמה וששן ורגל מועדים, והחיות מועדים מתחילתם, ודין שור המזיק ברשות הניזק,³ והאדם. - ואילו דיני אש ובור לא קתני במתני' משום שתמות ומועדות אינה שייכת אלא רק בבע"ח.⁴

מכאן ואילך התנא מפרש את המשניות הללו בסדר הפוך מן המשנה האחרונה עד למשנה

במאמר הבא אנסה בעזרת ה' להצביע על סדר המשניות של מסכת בבא קמא, מתחילת המסכת עד פרק מרובה, בהתבוננות ניתן לראות עקביות וסדר בכל המשניות הללו, - מלבד הרווח בעצם הבנת סדר המשניות, ניתן להסיק מכך גם מסקנות חשובות בקשר לחלוקת האבות נזיקין, והבנת שפת התנאים והמשנה, כמו כן יתבארו בדרך זה מקומות שנאמר בהם בגמ' על כך 'תני והדר מפרש', שאין זה דרך מקרה בעלמא שפירש התנא מה שכבר שנה, אלא יש כאן דרך מדוקדקת בסדר המשנה.

הפרק הראשון של המסכת כולל ארבעה משניות, - ארבעה אבות נזיקין וכו', כל שחבתי בשמירתו וכו', שום כסף שוה כסף וכו', ה' תמין וה' מועדין וכו'.

מכאן והלאה כפי שיתבאר עוסקים הפרקים הבאים אחר כך בפירושו והרחבה של המשניות הללו.

ניתן לחלק את ארבעת המשניות הללו, לארבעה קטגוריות.¹

[1] בכע"ז כ' המאירי בהקדמה לפרק.

[2] וצ"ע מפני מה כלל התנא כאן במשנה דין 'הנשים בכלל הנזק', אולי משום שלנשים בדרך כלל אין להם מאין לשלם ופגיעתן רעה בזה, קמ"ל דאפ"ה אם נתגרשה האשה עליה לשלם.

[3] ומבואר שמה שאליבא דר"ט משלם נ"ש בחצר הניזק, קרי ליה תנא בלשון 'מועד'.

[4] רש"י ב"ק טו: בד"ה והאדם, תו' ד. בד"ה למחשביה.

"כיצד הרגל מועדת" (פ"ב מ"א) - להלך כדרכה ולשבר, וכיצד הרגל אינה מועדת, דין בעיטה⁶ ודין צרורות.⁷

"כיצד השן מועדת" (פ"ב מ"ב) - לאכול את הראוי לה, וכיצד אינה מועדת, אכלה כסות וכלים,⁸ ולקפיצה כלב וגדי מועדין, ואילו הגדיש הנשרף מהחררה אינו אלא צרורות או משונה ואינם מועדים לזה, (פ"ב מ"ג).

"איזהו תם ואיזה מועד" (פ"ב מ"ד). מפרש דין העדאה דקרן.

"שור המזיק ברשות הניזק כיצד" (פ"ב מ"ה). מבואר דין שור המזיק ברשות הניזק אשר הוזכר במשנה שם לעיל.⁹

"אדם מועד לעולם" (פ"ב מ"ו). פירוש דין העדאה דאדם, ובו נכללו דיני נתקל [המניח את הכד (פ"ג מ"א), ושני קדרין שהיו מהלכין זאח"ז (פ"ג מ"ד)], ודיני מזיק ברשות [השופך מים ברשות הרבים (פ"ג מ"ב),¹⁰ המוציא תבנו לרשות הרבים (פ"ג מ"ג),¹¹ שלזה רשות להלך

הראשונה, - מכיצד הרגל (פ"ב מ"א) עד שני שוורים תמין שחבלו זב"ז (פ"ג מ"ח) הוא מפרש את המשנה האחרונה העוסקת בהגדרת תם ומועד, - שני המשניות הבאות (פ"ג מ"ח ומ"ט) שני שוורים תמין שחבלו, ושור שוה מנה שנגח, עוסקות בקטגוריה של המשנה השלישית באיזה אופן עליו לשלם, - מהמשנה יש חייב על מעשה שורו (פ"ג מ"י) עד שור שנגח את האדם ומת (פ"ד מ"ה) התנא מפרש את המשנה השניה בין מי למי חל חיוב הנויקין, ומשם עד מרובה התנא מפרש את ד' אבות נויקין. ואבאר בפירוט בעז"ה:

פירוש משנת "ה' תמין וה' מועדין"

שם נאמר מועדות של שן ורגל קרן שור המזיק ברשות הניזק ואדם, וכל אותם פרטים התנא הולך ומפרש.⁵

[5] שו"ר שכ"כ המאירי בהקדמה לפ"ב.

[6] התו' (יז,א) בד"ה היתה מבעטת נתקשה מפני מה תני לבעיטה הכא בהדי תולדות רגל והלא היא תולדה דקרן, ולכאו' יש לומר בפשיטות משום שכוונת התנא לומר כיצד הרגל מועדת וכיצד היא איננה מועדת, וכן לגבי שן תני אכלה כסות וכלים שבוזה היא אינה מועדת, וכבר עמד על הקבלה זו הרש"ש שם.

[7] ובכל הסוגיא של צרורות מופיע הלשון בגמ' אינו מועד, שצרורות אינם מועדים לשלם נ"ש, (ולפי תו' יח. ד"ה במועד, הגמ' נסתפקה לומר שיהיה העדאה לצרורות אף לצרורות כי אורחיהו).

[8] ושם נשנה פטור ברשות הרבים, לכאורה לפי דברינו לא היה לו למיתני הכא, אלא לקמן בפרק הכונס כשמבאר התנא דיני שן ורגל, כיוון שאי"ז נוגע לעיקר דין העדאה דשן ורגל, אבל נראה משום שבעי למימר דאליבא דר"ט קרן בחצר הניזק מועדת לשלם נ"ש, (וחשיב לה כמועדות כלשון המשנה דה' מועדין, וכש"נ לעיל), וליף לה מק"ז דשו"ר דפטור ברה"ר, לפיכך הוצרך להקדים זאת בשו"ר.

[9] ובגמ' ד' טז. הכריע מכח משנה זו דודאי איירי תנא דפ"ק במח' ר"ט ורבנן דאל"כ מאי כיצד.

[10] דמבואר בגמ' ד' ל. דמיירי בימות הגשמים דיש לו רשות, ואפ"ה חייב לשלם אם הוזיק.

[11] להך מ"ד בגמ' שם דמתני' מיירי בשעת הוצאת זבלים.

ולזה רשות להלך (פ"ג מ"ה ומ"ו), ודין המבקע מרשות היחיד והזיק ברשות אחר (פ"ג מ"ז).¹²

פירוש משנת "שום כסף שוה כסף"

המשנה עוסקת בשאלה כיצד חל חיוב תשלומין, ובאיזה אופן עליו לשלם. "שני שוורים תמין שחבלו זב"ז משלמין במותר נ"ש" (פ"ג מ"ח). בגמ' יג: "מאי שום כסף, אמר רב יהודה שום זה לא יהא אלא בכסף, תנינא להא דתנו רבנן פרה שהזיקה טלית וטלית שהזיקה פרה אין אומרים תצא פרה בטלית וטלית בפרה אלא שמין אותה בדמים", ובתו' שם בד"ה פרה הביא פרש"י שהעודף על הנזק ישלמו בכסף, והק' התו' דהיינו מתני' דמשלמין במותר נ"ש, ותי' דתני והדר מפרש, - מבואר לדע' רש"י שמשנה זו היא פירוש של שום כסף.

"שור שוה מנה שנגח שור שוה מאתים" (פ"ג מ"ט). התנא עוסק לבאר דין תשלומין מגופו שנאמרו בשור תם. שהוא מענין המשנה העוסקת כיצד חלין התשלומין, והוא גם פירוש מה שנאמר במשנה הניזק והמזיק בתשלומין למ"ד פלגא נזקא ממונא (בגמ' ד' טו.).

פירוש משנת "כל שחבתי בשמירתו"

המשנה עוסקת בהגדרה בין מי למי חל החיוב נזיקין, והתנא בא להרחיב בזה, עיקר המשנה

עסקה ב'הכשר נזיקין', כלומר חיוב תשלומין הבא ע"י מה שהוא מחויב שמירה. "יש חייב על מעשה שורו ופטור על מעשה עצמו" (פ"ג מ"י). תחילה יורד התנא להקבלה בין חיובי הכשר נזיקין, לחיובים על מעשה עצמו.

"שור שהיה רודף אחר שור אחר והוזק זה אומר שורך הזיק וזה אומר לא כי אלא בסלע לקה המוציא מחבירו עליו הראיה" (פ"ג מ"א). הוא פירוש של מה שנאמר באותה משנה 'נכסים המיוחדים', כמבואר בגמ' יג, ב לדעת ר' יהודה. "שור שנגח ד' וה" (פ"ד מ"א). באמת קצת פלא ענין המשנה הזאת כאן ומפני מה לא תני לה בדיני שור עצמו, ויתכן משום דרישא כר"י ומיירי בתפסו ניזק ונעשה עליו שומר (כמבואר בגמ' לו, ב), וקאמר דכל שחב בשמירתו חייב בתשלומי נזקו, ומשכח"ל דאפ' הוא ניזק עליו לשלם את נזקי השור המזיק.

"שור שהוא מועד למינו" (פ"ד מ"ב). ממש פלא רב מה שיאטה דהאי מתני' הכא, והו"ל למיתני לעיל בהדי ה' תמין וה' מועדין, ויתכן דאגב דשור שנגח ד' וה' לא נעשה עדיין מועד בכך משום שנגח לסירוגין (כמבואר ברש"י ד' לו. בד"ה שור שנגח), אגב זה תנא כמו"כ שור שמועד למינו ואינו מועד לשאינו מינו.

"שור של ישראל שנגח לשור של הקדש" (פ"ד מ"ג). הוא פירוש המשנה של נכסים שאין בהם מעילה.

"שור של ישראל שנגח לשור עכו"ם" (שם). הוא פירוש המשנה נכסים של בני ברית (כמבואר בגמ' יג:).

[12] לפי זה מובן שעיקר פרק המניח לא בא לבאר דיני בור, אלא דיני אדם המזיק, וכ"כ המאירי בריש פ"ג. ובאמת שאם היה התנא בא לבאר דיני בור, היה לו לפתוח תחילה במשניות של פרק הפרה, איזהו בור האמור בתורה, ולא מתולדות הבור, אלא שבא לבאר בזה דין מועדות דאדם, ועל הדרך נתבארו בזה תולדות הבור.

דין ולא ישמרנו), ויש לעיין אמאי תנא בזה דין שור שנגח את הפרה, ולא אגב דין נכסים המיוחדים.

"הקדר שהכניס קדרותיו לחצר בעל הבית" (פ"ה מ"ב), הכניס שורו לחצר בעל הבית" (פ"ה מ"ג). דין שור המזיק ברשות המזיק. "שור שהיה מתכוין לחברו" (פ"ה מ"ד). דין פטור דמי ולדות בשור.

בור. "החופר בור ברשות היחיד" (פ"ה מ"ה), "אחד החופר בור" (שם), "בור של שני שותפין" (פ"ה מ"ו), "אחד שור ואחד כל בהמה לנפילת הבור" (פ"ה מ"ז).

מבעה. סדר המשנה מתאים למ"ד מבעה לשינו, ומחזור יותר לדברי הירושלמי (פ"א ה"א) דמבעה זה שן ורגל, ולמ"ד מבעה זה אדם (עי' בגמ' ג, ב) צ"ל דלא בא התנא לבאר לפי סדר אבות דפ"ק, אלא לפי סדר הפרשה.

"הכונס צאן לדיר" (פ"ו מ"א), "הניחה בחמה" (פ"ו מ"ב), "כיצד משלמת מה שהזיקה" (שם), "המגדיש בתוך שדה חברו" (פ"ו מ"ג).

הבער. "השולח את הבעירה" (פ"ו מ"ד), "המדליק בתוך שלו" (שם), "המדליק את הגדיש"¹⁵ (פ"ו מ"ה), "גץ שיצא מתחת הפטיש" (פ"ו מ"ו).

"שור פקח שנגח שור חש"ו" (פ"ד מ"ד). הוא המשך הרחבת אותו ענין המשנה בין מי למי חל חיוב הנוק.

פירוש המשנה של "ד' אבות נויקין"

השור הבור המבעה וההבער. - ברש"י (ב). ד"ה השור) פירש דכסדר שסדרן בפרשה סדרן במשנה, - וסדר הפרשה (שמות כא - כב) הוא כך, שור הממית אדם, בור, שור הנוגף שור, גנב, כי יבער איש שדה או כרם, כי תצא אש ומצאה קוצים וגו'. - ועי' בתו' שם בד"ה השור במש"כ, לפי סדר זה מבאר התנא את המשנה.

שור. "שור שנגח את האדם ומת" (פ"ד מ"ה), "שור שהיה מתחכך בכותל ונפל על האדם" (פ"ד מ"ו), "שור האשה שור היתומים" (פ"ד מ"ז), "שור שהוא יוצא להסקל" (פ"ד מ"ח), מסרו לש"ח" (פ"ד מ"ט).¹³ תחילה התנא מפרש דיני שור שהמית שבו פתח הכתוב.¹⁴

"קשרו בעליו במוסירה" (פ"ד מ"ט), "שור שנגח את הפרה" (פ"ה מ"א). התנא יורד לבאר בזה דיני שור שנגח שור, (ושם נאמר

[13] נראה דתני לה הכא לאשמועי' חיוב מיתה בשור ברשות שומר, וכן נראה מסדר המשניות בגמ', אכן יתכן לומר דאגב סיפא דקשרו בעליו במוסירה תנא ליה, כפי פיסוק המשניות בסדר המשנה.

[14] ואף למ"ד תנא שור לרגלו, מ"מ שם שור כתוב בפרשה קודם ועליה קאי התנא כש"כ התו' ב. בד"ה השור.

[15] בתוך אותה משנה שנינו "היה גדי כפות לו ועבד סמוך לו ונשרף עמו חייב עבד כפות לו וגדי סמוך לו ונשרף עמו פטור", בגמ' כב: מבואר שהטעם שפטור הוא משום קלב"מ ומיירי באדם המזיק, (למ"ד אשו משום חיציו, מיירי באשו משום חיציו, ולמ"ד משום ממונו מיירי שהצית בגופו של עבד), לכאורה אם כן אין מקום משנה זו כאן, אכן ר"ת (תו' ב"ק כב:) הוכיח מכח מה שקטע משנה זו נמצא בתוך מח' ר"י ורבנן לגבי טמון, שהיה ס"ד לומר שגדי כפות יהיה פטור עליו כמו שפטור על טמון, משום דאינו דומיא דקמה, ואין דרך בני אדם להניח גדי כפות, וא"כ יהיה זה ביאור שייכות משנה זו לדיני אש ודיני טמון.

לסיכום ניתן לראות בטבלה את פירוש התנא בפרקים ב- ו, למשניות של הפרק הראשון.

משניות פרק א	מפורש במשניות:	פירוט:
א	ד,ה - ו,ו	השור: ד,ה - ה,ד הבור: ה,ה - ה,ז שן ורגל: ו,א - ו,ג הבער: ו,ד - ו,ו
ב	ג,י - ד,ד	כל שחבתי בשמירתו: ג,י. ד,א. ד,ב. ד,ד. נכסים שאין בהן מעילה: ד,ג נכסים של בני ברית: ד,ג נכסים המיוחדים: ג,יא
ג	ג,ח - ג,ט	שום כסף: ג,ח הניזק והמזיק בתשלומין: ג,ט
ד	ב,א - ג,ז	קרן, תמות ומועדות: ב,ד השן מועדת: ב,ב (ב,ג) הרגל מועדת: ב,א. ב,ג שור המזיק ברשות הניזק: ב,ה והאדם: ב,ו - ג,ז